

Др Марија Игњатовић,
Ванредни професор Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 342.726-053.2(37)

Рад примљен: 30.06.2015.

Рад прихваћен: 03.12.2015.

ОСВРТ НА ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДЕТЕТА У РИМСКОМ ПРАВУ

Апстракт: Циљ овог рада је да се укаже да је правна заштита детета одувек будила интересовање шире научне јавности, почев од римског права па до савременог где је ово питање посебно актуелно, јер се ради о посебној категорији лица (деци) и њиховој правној заштити. Ово отуда што је реч о лицима која због своје незрелости (малолетства), нису у стању да самостално руководе сопственом личношћу, да доносе важне одлуке у вези са својим положајем у друштву, да управљају и располажу својом имовином, односно, да се самостално брину о заштити и остваривању својих права и интереса. О овим лицима, њиховим правима и интересима у првом реду брину њихови родитељи, а потом и старатељи. Они су дужни да предузму све неопходне мере зарад заштите личних и имовинских права и интереса своје малолетне деце. Ова потреба да се пружи заштита најмлађој категорији лица била је позната и у старом Риму. Међутим, правни положај детета није увек био исти у свим периодима у развоју римског права. Статус детета разликовао се у предкласичном, класичном и посткласичном праву и у многоме је био узрочно-последично везан са статусом жене (мајке). Као што је жена правно гледано, постојала само преко мушкарца који би је признавао за ћерку, супругу, мајку, тако је и дете фактички и правно постојало тек по признању од стране оца породице (*pater familias*). То је даље значило да правни положај детета није био нужно одређен рођењем, већ је на њега утицало низ фактора, у првом реду да ли се дете могло прогласити наследником на темељу пола или не.

Кључне речи: правни положај детета, римско предкласично, класично, посткласично право, признање детета.

---

* marija@prafak.ni.ac.rs

1. Увод

Историјски посматрано, о заштити детета први пут почиње да се говори још у првобитној људској заједници. То је био период матријалног родовског уређења у коме су постојали групни бракови. С обзиром на то да се није знало, и да није било важно ко је отац детета, целокупну бригу око подизања деце преузимала је мајка, а у случају њене смрти њена најстарија сестра или најстарији брат. Уколико пак дете није имало сродника, о њему је водила рачуна цела заједница (генс). Првобитна заштита детета састојала се у обезбеђивању најосновнијих услова за живот, односно у настојању да се дете оспособи за вођење самосталног живота (Игњатовић, 2005: 7).

Са развојем римске државе, друштва и права, питање правне заштите детета, односно лица *alieni iuris* постало је јако сложено, јер је било изложено различитим утицајима, почев од историјских, социолошких, културних, обичајних и других, који су играли веома важну улогу у формирању овог вида правне заштите. У том смислу, оно је било различито третирано у периоду патријалне породичне заједнице, за коју је Гај (Игњатовић, 2005: 7) често користио назив *ercto non cito* или *societas frateli*, а различито у индивидуалној заједници која се развила преласком са колективне на приватну својину и јачањем улоге *pater familias*. Потом, правни положај детета није увек био исти у свим периодима у развоју римског права. Статус детета разликовао се у предкласичном, класичном и посткласичном праву и умногоме је био узрочно-последично везан са статусом жене (мајке).

2. Правни положај детета

На регулисање правног положаја детета у великој мери утицао је и сам статус коме је дете припадало, а што је било условљено самим робовласничким карактером римске државе. Дакле, није било свеједно да ли се је дете родило као слободни грађанин или роб, да ли је било Латин или перегрин, као и да ли је рођено у законитом браку или конкубинату и, на крају, за живота оца или по његовој смрти, па самим тим да ли је било лице *sui iuris* или лице *alieni iuris*. Тако се у Улпинијановим Институцијама у књизи 1, истицало: „Глава домаћинства је оно лице које живи по својој власти *potestas*, без обзира на то да ли је достигло узраст пунолетства или не“ (Borkowski, du Plessis, 2005: 113). Иако са аспекта савременог права, ово правило делује апсурдно, оно је и те како било примењивано у римском праву и било је логична последица друштвених односа, где је дете постајало лице *sui iuris* након смрти оца, ако је отац био *pater familias*, независно од тога ког је узраста било дете, односно да ли је било пунолетно или не.

У случају да није било пунолетно, до стицања пунолетства овом детету је именован тотор или касније старатељ (Игњатовић, 2007: 16).

Према једном од фундаменталних концепта римске породице, свака породица имала је свога *pater familias*. Као што је жена правно гледано, постојала само преко мушкарца који би је признавао за ћерку, супругу, мајку, тако је и дете фактички и правно постојало тек по признању од стране оца породице (*pater familias*). То је даље значило да правни положај детета није био нужно одређен рођењем, већ је на њега утицао низ фактора, у првом реду да ли се дете могло прогласити наследником на темељу пола или не.

Да би дете било правом признато, и да би могло да ужива правну заштиту, као претходно питање наметало се да ли га је отац породице признао или не, што је пак подразумевало да је реч о детету рођеном у законитом браку. Тако Гај у првој књизи Институција наводи: „Такође, под нашом су влашћу и наша деца, рођена у законитом браку. Ово је право карактеристично за римске грађане; тешко да постоје људи који имају толику власт над својом децом какву ми имамо“ (Станојевић, 2009: 45). То је даље значило да овај принцип није важио за дете рођено у ванбрачној заједници. Уколико је дете било рођено у конкубинату, примало је статус мајке и једино је њу могло да наследи. До промене овог правила дошло је у време Константина, када је уведена установа позаконјења која је пружила могућност изједначавања брачне са ванбрачном децом, накнадним признањем од стране оца (Игњатовић, Китановић, 2013: 657–667). У Јустинијановом праву, позаконјење се могло извршити и царским рескриптом, и то у оним случајевима када брак са конкубином није био омогућен из одређених разлога или када је био непожељан због њене „недостојности“. У том случају отац детета је могао да захтева од императора, било петицијом или тестаментом, да дете буде озакоњено уколико отац није имао никаквих законских проблема.

Дакле, правни положај детета у првом реду зависио је од тога да ли је отац признао дете за своје или не. У том смислу најранија моћ коју је отац могао да испољи над *filius familias* било је изопштење детета. При рођењу, при врло симболичном обичају, новорођенчад, мушка и женска – су полагана пред ноге оца. Он би – без објашњења или оправдања – признао дете као своје, тиме што би га подигао, или одбацио, остављајући га где јесте. Прихваћено дете би постајало члан *familia*; непризнато дете је бивало бациано у реку да умре од глади. Већина одбачене деце биле су девојчице, али нека су била и болесни и здравствено слаби дечаци. На Охурhynchus Papiri, писму мужа жени, садржане су биле инструкције, да ако је беба мушко, да га задржи, а ако је женско да је одбаци. Међутим, у пракси се, најчешће, догађало да је новорођенче остављано на место где би случајни пролазник

могао да га нађе и присвоји. Такво дете обично је било третирано као роб, иако је имало статус слободног грађанина.¹ Ово правило било је на снази све до 374. године када је, највероватније под утицајем хришћанске вере и учења, одбацивање деце било строго забрањено. Тако су императори Велентијан Валенс и Грацијан Пробус истицали у свом кодексу: „Свако треба да брине и одгледа своје потомке. Ако неко размишља о одбацивању подлеже казни за то“ (Borkowski et al. 2005: 114).

У случају признавања детета од стране оца породице, над дететом се уводила власт *ius vitae ac necis*, слична оној коју је имао господар над својим робом (Yaron, 1962: 243). Дионисије Хликарински описује неприкосновену власт оца породице, установљену још за време владавине Ромула, која је била дефинисана као апсолутна и у *Lex duodecim tabularum*. Тако, „оцу је било допуштено да прода сина, исто тако оцу је било допуштено да стекне имовину преко сина, све до треће продаје, док се овај, коначно, не ослободи очинске власти“ (Lex tab. IV, 3) (Николић, Ђорђевић, 2002: 77).² Овако широко постављена власт шефа породице давала је за право, дакле, да се деца кажњавају, батинају, па чак и убију. Тако, на пример, *Lex Iulia de adulteris* предвиђала је право оцу да убије чак и удату ћерку, ако би је затекао у прељуби у његовој кући или кући њеног супруга (Borkowski et al. 2005: 115).

Међутим, иако су постојали разни правни основи дефинисани чак и у законским текстовима, за овако широко постављено право живота и смрти пракса говори да су случајеви у којима се ово право примењивало дословно били јако ретки. Разлози за то, вероватно, леже у осуди од стране шире заједнице и у личном страху од казне богова, самог шефа породице. Тако је временом, власт над животом и смрти била постепено укинута, па чак је носила и озбиљне последице ако би се примењивала. Тако се у Марцијановим Институцијама, у књизи 14 наводи: “Ако неки човек убије сина у току лова, који је вршио прељубу са својом помајком, божански Хадријан ће га депортовати на пусто острво, јер очинска власт треба да се заснива на самилости, а не на суровости“ (Borkowski et al. 2005: 115). У време Константина убијање деце било је проглашено за квалификовано кривично дело.

Исто тако, на самом почетку римске историје било је карактеристично да је отац породице могао да прода дете у ропство уколико је оно извршило

---

1 <http://www.ancientlibrary.com>, преузето 29. 04. 2015. године.

2 Овако широко постављена власт шефа породице, односила се не само на децу већ и на жене у Риму. Тако, “ако би жена пила вино, без дозволе мужа, ако је отишла на неку свечаност и лумповала”, шеф породице је имао право да је истера из куће, па чак и да је убије. Детаљније види (Јовановић, 2002: 60).

какав деликт. Ово право оца породице базирало се на чињеници да су у почетку римске историје деца била третирана као лична својина *pater familias*, што потврђује и чињеница да је он имао на располагању класичне имовинскоправне лекове, исте као и власник ствари. Тако, ако је дете било киднаповано, сматрало се да је украдено оцу, што му је давало за право да захтева враћање детета путем *rei vindicatio* и да тужи за одштету према *furtum* поступку.

Постојао је и изузетак од правила да је отац породице имао право живота и смрти над децом, а то је био случај када је ћерка постајала весталка, свештеница која је служила у храму богиње Весте. Девице Весте биле су законски независне, и дисциплински су биле подређене само главном понтифику. Уколико би се весталка повукла из службе после обавезних 30 година служења, долазила је под власт оца породице ако је он био жив, а ако није, именован јој је био старатељ (Borkowski et al. 2005: 114).

Када је било у питању закључење брака, права деце, или боље речено жеље деце, у великом су зависиле од оца породице. Тако, у почетку, права оца породице била су велика, јер је он могао да принуди дете на закључивање брака. У доба Републике са либерализацијом партнерских односа, ово право оца породице губи свој изворни карактер, иако је у овом периоду отац задржавао право за себе да да сагласност за закључење брака. Тако се у Пауловом едикту у књизи 35 истиче: „До брака не може да дође ако није у сагласности свих оних који учествују у том чину, па тако и оних под чијом влашћу су они који брак закључују“ (D. 23.2.2). Такође, отац породице је имао велику улогу и у случају развода брака, јер је он могао да принуди своје дете да прекине брак (Игњатовић, 2009: 105).³

3. Имовински положај детета

Када је у питању био имовински положај детета, деца у почетку нису могла да поседују и да располажу имовином. Све што се стичало припадало је оцу

---

3 Ћерка под очинском влашћу није могла да раскине брак, док је лице *alieni iuris*. Право касног Царства такође је поштовало ово правило. Ћерка је остајала принуђена на очев избор, чак и након његове смрти, када је она постајала лице *sui iuris*. Видети (Astolffi, 1989: 104). Право на раскид брака имала су лица која су и уговарала брак. У зависности од тога које лице је раскидало брак, разликовали су се *divortium* и *repudium*, као добровољни раскиди брака. Иако су и један и други начин имали за крајњи циљ исту последицу, ипак су постојале и разлике. Тако је *repudium*, за разлику од *divortium*, био дефинисан као раскид или развод до кога је долазило једностраном изјавом воље једног од вереника, односно брачних другова, за разлику од *divortium*, код кога је брак био разведен само уз сагласност обеју страна (*divortium mutuo consensu*) или бар без кривике друге стране (*divortium bona gratia*). Детаљније види (Игњатовић, 2009: 105).

породице. Тако је у Гајевим Институцијама било наведено: „Све што добију деца или робови у нашој је *potestas*, јер су и они лица у *potestas*, па као таква не могу имати ништа своје (Gai, Inst. 2,87) (Станојевић, 2009: 125). Међутим, са развојем римске државе и развојем имовинско-правног промета, почев од периода Републике, па надаље, и деца су могла да имају свој *peculium*. Његов обим зависио је од узраста детета и од других околности. Тако, у доба принципата, Август је синовима, који су служили војску, давао право да стекну имовину на основу служења војног рока (*peculium castrense*). У доба Константина значајно је била проширена категорија имовине коју је могао стећи син. Она није обухватала само право на имовину стечену у вршењу војне обавезе, већ је једнако како за мушку тако и за женску децу обухватала и имовину која је била наследива у случају смрти мајке (*peculium adventitium*) (Игњатовић et al. 2013: 661). У време Јустинијана, ова имовина је толико била проширена да је обухватала практично целу имовину коју је стицало дете, а која није била *peculium castrense*. Тако је у својој коначној форми римско право дозвољавало значајна имовинска права деци која су била под влашћу *pater familias*.

Са друге стране, још од периода Републике било је случајева да је шеф породице давао овлашћења деци (синовима) да у његово име иступају у економском промету и да закључују правне послове. У том случају добитак од закључених правних послова прелазио је на оца, али оно што је карактеристично јесте да нису прелазили и дугови. Када су дугови били у питању, чекало би се да дете постане пунолетно како би за дугове одговарало другој страни са којом је закључило правни посао. Дакле, иако је син био једна уговорна страна, теоретски гледано, друга страна није могла да спроведе уговор док син не би постао самовласно лице (Игњатовић, 2005: 66–67).

4. Суђење детету

Имајући у виду изражену улогу *pater familias* у дефинисању како личног тако и имовинског статуса детета, јасно се намеће закључак да је његова улога била изражена и у поступку суђења деци. Још су древни обичајни закони предвиђали установу „домаћег суђења“ (*iudicium domesticum*), према којој је пре него што изрекне казну жени, деци и робовима, отац породице требао да обави консултације са установљеним унутрашњим Саветом родбине, као једним видом фамилијарне скупштине (Апасиев, 2014: 26). Она је била састављена од старијих чланова или блиских сродника или дугогодишњих кућних пријатеља. Међутим, закључци који би били донешени на овој скупштини нису имали облигаторно дејство за оца породице, тако да он није морао стриктно да их се придржава. Међутим, како смо то

напоменули раније, иако су закони давали широка овлашћења оцу породице, до злоупотребе ових овлашћења у пракси није долазило, нарочито у периоду Републике, јер је постојала бојазан од *infamia* (губитка части или осуде читаве заједнице) као и *nota censoria* (уписа у цензорске спискове). Законодавство у доба принципата било је још критичније према широко постављеној власти оца породице, па ју је још више ограничило што је и условило и његово пуно ограничење и укидање за време владавине Валентијана Првог. Од периода когнатске породице власт *pater familias* према лицима која су била под његовом влашћу више није била неограничена а ни доживотна. Она се у то време сводила само на право на кастигацију, тј. пропорционално и респектабилно кажњавање најчешће преко благог шибања (прутом) и право да захтева поштовање, а када је то било нужно и издржавање. За узврат, отац породице је био дужан да чува децу, да их васпитава и издржава (Апасиев, 2014: 26).

5. Закључак

На основу свега горе наведеног, може се извести закључак да је у римском праву, с обзиром на робовласнички карактер државе и патријархални дух римског друштва, правни положај детета, а самим тим и његова заштита, умногоме зависио од низа различитих фактора (статуса, законитости, позаконјења, итд.), при чему се посебно издваја улога и утицај оца породице у установљавању и регулисању правног положаја детета и његове правне заштите. Иако са аспекта савременог права, ово делује апсурдно, доминантна улога оца породице била је логична последица друштвених односа у којима је дете постајало лице *sui iuris* тек након смрти оца, ако је отац био *pater familias*, независно од тога који је узраст било дете, односно да ли је било пунолетно или не. Као што је жена, правно гледано, постојала само преко мушкарца који би је признавао за ћерку, супругу, мајку, тако је и дете фактички и правно постојало тек по признању од стране оца породице (*pater familias*). Међутим, иако римско право представља далеку прошлост, оно је поставило основне принципе савременог родитељског права и теоријски преко оца породице, а практично и преко мајке, увело је обавезу родитељима да буду у функцији заштите слабијег, тј. да буду у функцији своје деце преко обавезе на чување, издржавање и васпитавање деце.

Литература

- Astolfi, R. (1989). *Il fidanzamento nel Diritto Romano*. Milani: CEDAM
- Jovanović, M. (2002). *Komentar starog rimskog Ius civile (knjiga prava: Leges regiae)*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета
- Yaron, R. (1962), *Vitae necisque potestas*. *The legal History Review*. Vol. 30, Issue 2. 243-251.
- Апасиев, Д. (2014). *IUDICIA PUBLICA, римско кривично процесно право (са посебним освртом на правосудни систем у време Републике)*. Докторска дисертација. Скопље: Правни факултет „Јустинијан Први“ Универзитета „Свети Кирил и Методиј“
- Игњатовић, М. (2005). *Старатељство над малолетницима у римском и савременом праву*. Магистарска теза. Скопље: Правни факултет „Јустинијан Први“ Универзитета „Свети Кирил и Методиј“
- Игњатовић, М. (2007). *Старатељство над малолетницима –некад и сад*. Београд: Задужбина Андрејевић
- Игњатовић, М. (2009). *Предбрачни имовинско-правни односи у римском и савременом праву*. Докторска дисертација. Скопље: Правни факултет „Јустинијан Први“ Универзитета „Свети Кирил и Методиј“
- Игњатовић, М. Китановић, Т. (2013). *Константинов акт о позакоњењу (legitimatіo)*. *Зборник радова „1700 година Миланског едикта“*. Центар за публикације Правног факултета у Нишу. 657-667.
- Николић, Д. Ђорђевић, А. (2002). *Законски текстови старог и средњег века*. Ниш: Бона Фидес
- Станојевић, О. (2009). *Gai, Institutiones*. Београд: Завод за уџбенике

Marija Ignjatović, LL.D.

Associate Professor,

Faculty of Law, University of Niš

LEGAL STATUS OF THE CHILD IN ROMAN LAW

Summary

The legal status of the child was distinctive in different historical periods of development of Roman law. Being closely related to the status and position of a woman (and mother) in the Roman society, the status of the child differed in the pre-classical, classical and post-classical Roman law. Thus, just as a woman was legally recognized only by being associated with a man who officially acknowledged her as a daughter, wife, mother or sister, the child formally and legally existed only upon being acknowledged (as legitimate) by the head of the family (pater familias). It further implies that the legal status of the child was not necessarily determined by birth; instead, it was significantly influenced by a number of other factors, the most important of which was the gender issue as the primary factor in deciding whether the child could be declared a successor or not.

Key words: *legal status of the child; Roman law; pre-classical, classical and post-classical period; legal recognition of the child.*

